

РОЗДІЛ 7. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНOSTІ ЦІННІСНО-СМИСЛОВИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

VALUE-SENSE ORIENTATIONS OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATORS: CRITERIA AND INDICATORS OF FORMATION

Стаття присвячена проблемі формування ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, яка набуває актуальності через нестабільні соціально-економічні та політичні процеси в сучасній українській державі. Автор аналізує педагогічні дослідження з поданої проблеми на предмет критеріїв і показників сформованості ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх педагогів; доходить висновку, що провідними з них учені визначають мотиваційний, когнітивний і діяльнісний. На основі ґрунтовного аналізу наукових розвідок із проблеми формування аксіосфери майбутніх фахівців педагогічної галузі автор визначає і характеризує авторські критерії та показники сформованості ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, а саме: ціннісно-мотиваційний, емоційний, когнітивно-смисловий, операціонально-рефлексивний.

Показниками ціннісно-мотиваційного критерію стали ціннісне ставлення до педагогічної професії й дитини, наявність позитивної мотивації на отримання необхідних знань, умінь і навичок в освітньому процесі для здійснення подальшої професійної діяльності, наявність стійкої мотивації на саморозвиток і самовдосконалення. До показників емоційного критерію ми зарахували емоційно-позитивне ставлення до себе (адекватна самооцінка) та інших (прийняття іншого), емоційна врівноваженість і рухливість, розвинуті емпатійні здібності, відчуття психологічного комфорту в процесі навчання. Когнітивно-смисловий критерій уміщує такі показники: наявність теоретичних знань про сутність і види цінностей і смислів і психолого-педагогічні механізми формування ціннісно-смислових орієнтацій особистості, наявність знань про сучасні технології навчання, виховання та розвитку дошкільників на засадах партнерства, сформованість уявлень про власну систему ціннісно-смислових орієнтацій, їх змістову наповненість. До операціонально-рефлексивного критерію увійшли показники: вміння взаємодіяти з дошкільниками на засадах партнерства, уміння здійснювати рефлексивне управління діяльністю дітей, здатність до рефлексії власної системи ціннісно-смислових орієнтацій і її корегування, узгодженість загальнолюдських, професійних та особистісних ціннісно-смислових орієнтацій відповідно до ідеального образу професії вихователя. **Ключові слова:** цінності, смисли, ціннісно-смислові орієнтації, майбутні вихователі,

ціннісно-мотиваційний критерій, емоційний критерій, когнітивно-смисловий критерій, операціонально-рефлексивний критерій.

The article is devoted to the problem of formation value-sense orientations of future preschool educators, which is gaining relevance due to unstable socio-economic and political processes in the modern Ukrainian state. The author analyzes pedagogical researches on the presented problem for the purpose of criteria and indicators of the formation value-sense orientations of future teachers; comes to the conclusion, that the leading criteria's are: motivational, cognitive and activity. On the basis of a thorough analysis of scientific researches on the problem of formation axiosphere of future specialists in the pedagogical field, the author determines and characterizes the author's criteria and indicators of the formation value-sense orientations of future preschool educators: value-motivational, emotional, sense-cognitive and operational-reflexive.

Indicators of the value-motivational criterion are: value attitude to the pedagogical profession and the child, positive motivation to obtain the necessary knowledge, skills in the educational process for further professional activity, the presence of sustainable motivation for self-development and self-improvement. The indicators of emotional criterion are: emotional-positive attitude to oneself (adequate self-esteem) and others (acceptance of another), emotional equilibrium and mobility, developed empathy, psychological comfort in the learning process. Sense-cognitive criterion contains the following indicators: the presence of theoretical knowledge about the nature and types of values, psychological and pedagogical mechanisms for the formation of value-sense orientations of the individual, the presence of knowledge about modern technologies of education and development of preschool age children, which basis of partnership approach, formation of ideas about their own system of value-meaning orientations, their meaningful content. The operational-reflexive criterion included indicators: the ability to interact with preschoolers, which basis of partnership idea, the ability to carry out reflective management of children's activities, the ability to reflect their own system of value-sense orientations and its correction according to the ideal image of the profession of preschool educator. **Key words:** values, sense, value-sense orientations, future preschool educators, value-motivational criterion, emotional criterion, sense-cognitive criterion, operational-reflexive criterion.

УДК 378.091.212:373.2.011.3-51
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-2-1>

Бадер С.О.,
канд. пед. наук, доцент,
завідувач кафедри дошкільної
та початкової освіти
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасне українське суспільство переживає кризовий період, що зумовлено воєнними подіями на

сході України, анексією АР Крим, нестабільною соціально-економічною та політичною ситуацією тощо. Молодь стає найбільш вразливою катего-

рією населення, адже, не відчуваючи впевненості в майбутньому, здебільшого орієнтується на такі цінності, як матеріальне благополуччя, наявність атрибутів «модного» життя. З іншого боку, довічні загальнолюдські, духовні цінності нівелюються, стають другорядними. Особливо гостро означена проблема постає, коли мова йде про студентів педагогічної галузі, зокрема майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО), які стануть еталоном поведінки для дітей, транслюючи їм відповідні цінності, формуючи ціннісні орієнтації. Отже, вкрай важливим завданням сучасної освіти є формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО в процесі фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх педагогів доволі широко представлена в науці. Так, розвідки Н. Асташової, В. Лаппо, Л. Михальцової, Н. Попованової, В. Сластьоніна, О. Суходолової віддзеркалюють провідні ідеї щодо становлення аксіосфери майбутнього фахівця педагогічного профілю. Низка досліджень присвячена формуванню ціннісних орієнтацій саме майбутніх вихователів, зокрема студії Г. Андрюніної, О. Горбатової, С. Гусакивської, С. Камінської, О. Лисенко, О. Падалки. Натомість автори презентують означену проблему здебільшого в контексті формування професійних цінностей.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З іншого боку, проблема формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів усе ще потребує дослідження на теоретико-методологічному та практичному рівнях.

Отже, **метою статті** є визначення й характеристика критеріїв і показників сформованості ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО для подальшого визначення відповідних рівнів і їх діагностики.

Виклад основного матеріалу. Передусім вважаємо за доцільне коротко проаналізувати критерії сформованості ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців педагогічної галузі, що представлено в педагогічній науці. Так, більшість фахівців (Н. Асташова, О. Лисенко, Л. Михальцова, Т. Олинець, О. Падалка, Н. Попованова, Т. Сергєєва, О. Суходолова та ін.) сходяться на думці, що такими критеріями є мотиваційний (або мотиваційно-ціннісний), когнітивний і діяльнісний (існують різні варіації назви, як-от: практико-професійний, процесуально-результативний, діяльнісно-творчий, праксичний тощо). Мотиваційний критерій здебільшого віддзеркалює інтерес до освітнього процесу як запоруки успішності в навчанні. Когнітивний репрезентує наявні знання студента стосовно аксіології як науки, розмаїття цінностей, зокрема цінностей, пов'язаних із майбутньою професією педагога. І, нарешті, діяльнісний критерій уміщує в собі професійні вміння та навички

майбутніх фахівців з орієнтацією на педагогічні цінності (людина, пізнання, творчість, партнерство, справедливість тощо). Зауважимо, що низка науковців (О. Горбатова, В. Денисенко, І. Ємельянова, Т. Олинець, Н. Попованова, Т. Сергєєва, О. Суходолова та ін.) виокремлюють емоційний (емоційно-вольовий, емоційно-ціннісний) критерій сформованості ціннісних орієнтацій, конкретизуючи його через такі показники, як позитивне сприйняття цінностей, здатність до емпатійних проявів та емоційного самоконтролю. Нам також імпонують дослідження, де в структурі сформованості ціннісно-сміслових орієнтацій виокремлено рефлексивний (рефлексивно-оцінний) критерій, що поєднує в собі здатність до особистісного та професійного самоаналізу (О. Лисенко, Л. Михальцова, О. Падалка, О. Суходолова).

Спираючись на наявні дослідження з проблеми, ми визначили такі критерії сформованості ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО: *ціннісно-мотиваційний, емоційний, когнітивно-смісловий, операціонально-рефлексивний*. Уважаємо, що на перше місце варто поставити ті критерії, які віддзеркалюють особистісну позицію майбутнього вихователя щодо проблеми цінностей, потім варто схарактеризувати ті, що відбивають теоретико-практичний аспект. Тож зупинимось на кожному з визначених критеріїв сформованості ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів більш детально.

Так, ціннісно-мотиваційний критерій поєднує в собі одразу два аспекти – ціннісний і мотиваційний, оскільки, погоджуючись із думкою О. Ліннік, вважаємо, що «внутрішня потреба особистості в діяльності впливає саме із ціннісного ставлення до цієї діяльності» [1, с. 130]. Відповідно, ціннісне ставлення до педагогічної професії та визнання дитини найвищою цінністю є стрижневим утворенням ціннісно-сміслових орієнтацій майбутнього вихователя, первинним мірилом їх сформованості. Сутність такого ставлення полягає в знаходженні смислу в процесі та результаті співпраці з дошкільниками на партнерських засадах. Саме тому першим показником ціннісно-мотиваційного критерію ми визначаємо *ціннісне ставлення до педагогічної професії та дитини* як найвищої цінності, адже саме дитина, на думку О. Запорожця «належить до найскладніших і найдинамічніших, наймінливіших з усіх тих феноменів, із якими має справу людство» [2]. Як зазначає О. Ліннік, формування відповідного ставлення до професії загалом і дитини зокрема набувається лише в процесі набуття професійного досвіду безпосередньо в ЗДО, тому, діагностуючи його в студентів, ми маємо можливість дослідити проєкцію ціннісного ставлення до педагогічної професії та дитини [1, с. 30].

Наступним показником визначаємо *наявність позитивної мотивації на отримання необхідних*

знань, умінь і навичок в освітньому процесі для здійснення подальшої професійної діяльності, тобто майбутній фахівець має бути позитивно налаштований на здобуття нових знань, відчувати потребу в цьому.

Однією з ознак педагогічної професії є її динамічність із притаманними їй постійними змінами, що вимагає безперервної самоосвіти з боку вихователя. Отже, наступним показником ціннісно-мотиваційного критерію є *наявність стійкої мотивації на саморозвиток і самовдосконалення*. Мова йде не лише про майбутню професію, а й особистісне зростання (наявність хобі, читання художньої літератури, спілкування з мистецтвом тощо).

Виокремлення емоційного критерію зумовлено тим, що формування ціннісно-смыслових орієнтацій особистості відбувається під впливом різних емоцій (Л. Баєва, І. Бех, Л. Виготський, Д. Леонт'єв, С. Рубінштейн). Так, Л. Баєва зазначає: «Ми наділяємо цінністю ті об'єкти, що викликають у нас достатньо сильні суб'єктивні переживання» [3, с. 65]. І. Бех визначає емоції механізм презентації людині особистісного смислу відображених нею об'єктів, явищ, подій тощо: «Ми помічаємо щось, згадуємо чи думаємо про щось із радістю чи сумом, здивуванням чи відразою; так емоції повідомляють нам своєю специфічною мовою безпосередню оцінку значущості супроводжуваних ними образів, тобто оцінку відповідних соціокультурних здобутків і психологічних утворень до реалізації потреб суб'єкта» [4, с. 13]. З огляду на таку позицію учених, у майбутніх вихователів насамперед має бути сформована адекватна самооцінка, тобто позитивне сприйняття себе як цінності та позитивне емоційне ставлення й прийняття інших (дітей, їхніх батьків, майбутніх колег, студентів, викладачів тощо). Тобто одним із показників емоційного критерію є *емоційно-позитивне ставлення до себе (адекватна самооцінка) та інших (прийняття іншого)*.

Чимало дослідників ціннісно-смыслові сфери майбутнього педагога наголошують на важливості розвитку в нього емпатійних здібностей і здатності до емоційної рівноваги (Н. Асташова, В. Денисенко, І. Ємельянова, О. Клименко, Н. Попованова, Т. Сергєєва, В. Сластьонін, О. Суходолова та ін.). Очевидно, що емпатія уможливує процес розуміння іншого, відчуття його емоційного стану та урахування такого стану під час взаємодії в різних видах діяльності. З емпатією тісно пов'язана здатність до емоційного самоконтролю. Уважимо, що обидві позиції характеризують спрямованість особистості на прийняття іншого, визнання його унікальності й самоцінності, що свідчить про визнання цінності Людини як найвищої. Отже, важливим показником емоційного критерію є *емоційна врівноваженість і рухливість, розвинуті емпатійні здібності майбутнього вихователя*.

Ще одним показником емоційного критерію ми визначаємо *відчуття психологічного комфорту в процесі навчання*, який свідчить про позитивне емоційне ставлення до загальнолюдських, духовних, професійних педагогічних цінностей, що сприятиме переходу їх у ціннісно-смыслові орієнтації. Тут слушною є думка Дж. Златаєва, який зауважує, що смисл забарвлює ту чи іншу цінність, яка стає ціннісною орієнтацією. Означений процес тісно взаємопов'язаний із почуттями та емоціями [5]. Якщо студент комфортно почувається в умовах освітнього процесу, де поступово реалізується пред'явлення йому необхідних цінностей, відчуває позитивні емоції від процесу та результату навчання, участі в різних видах ціннісно-орієнтаційної діяльності, усвідомлення і прийняття цінностей, надання їм особистісного смислу відбувається більш природньо.

Когнітивно-смысловий критерій синтезує в собі знання, уявлення про цінності (від загальнолюдських до особистісних) і смисли, їх структуру та ієрархію, механізми формування ціннісно-смыслових орієнтацій особистості на різних вікових етапах.

Такі знання є базисом для формування ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів, адже сприяють усвідомленню необхідності орієнтуватися на певні цінності як у повсякденному житті, так і в професійній діяльності, формують розуміння необхідності пошуку смислу. Зауважимо, що когнітивний компонент є важливий тому, що оцінювання й осмислення тієї чи іншої цінності передбачають наявність необхідних знань про неї (І. Бех, А. Кир'якова, О. Леонт'єв, А. Маркова, В. Серіков та ін.). Тому одним із показників когнітивно-смысового критерію є *наявність теоретичних знань про сутність і види цінностей, смислів, психолого-педагогічний механізм формування ціннісно-смыслових орієнтацій особистості*. Очевидно, що майбутній вихователь має володіти знаннями про природу цінностей, їх класифікацію, аксіологічний підхід у дошкільній освіті, механізм трансформації різних цінностей у ціннісні орієнтації, фактори, що детермінують означений процес та особливості становлення ціннісної системи особистості на різних вікових етапах, особливо в період дошкільного дитинства. Зазначимо, що засвоєна теоретична інформація в освітньому процесі стає не просто міцним фундаментом для подальшого професійного шляху, а й тією смысловою основою, на базі якої усвідомлюються та інтеріоризуються цінності.

Виокремлення наступного показника – *наявність знань про сучасні технології навчання, виховання та розвитку дошкільників на засадах партнерства* – зумовлено тим, що в процесі оволодіння такими знаннями в майбутнього вихователя формується ціннісне ставлення до взаємодії з дитиною, з одного боку, усвідомлю-

**Критерії та показники сформованості ціннісно-смилових орієнтацій
майбутніх вихователів ЗДО**

Мотиваційно-ціннісний	ціннісне ставлення до педагогічної професії та дитини;
	наявність позитивної мотивації на отримання необхідних знань, умінь і навичок в освітньому процесі для здійснення подальшої професійної діяльності;
	наявність стійкої мотивації на саморозвиток і самовдосконалення.
Емоційний	емоційно-позитивне ставлення до себе (адекватна самооцінка) та інших (прийняття іншого);
	емоційна врівноваженість і рухливість, розвинуті емпатійні здібності;
	відчуття психологічного комфорту в процесі навчання.
Когнітивно-смиловий	наявність теоретичних знань про сутність і види цінностей і смислів і психолого-педагогічні механізми формування ціннісно-смилових орієнтацій особистості;
	наявність знань про сучасні технології навчання, виховання та розвитку дошкільників на засадах партнерства;
	сформованість уявлень про власну систему ціннісно-смилових орієнтацій, їх змістову наповненість.
Операційно-рефлексивний	уміння взаємодіяти з дошкільниками на засадах партнерства;
	уміння здійснювати рефлексивне управління діяльністю дітей;
	здатність до рефлексії власної системи ціннісно-смилових орієнтацій і її корегування;
	узгодженість загальнолюдських, професійних та особистісних ціннісно-смилових орієнтацій відповідно до ідеального образу професії вихователя.

ється сутність форм, методів, прийомів співпраці з дошкільниками з урахування аксіологічного підходу – з іншого. До таких технологій ми зараховуємо технологію педагогічної підтримки особистості (О. Газман), ігрову технологію, інтерактивну технологію (Т. Піроженко, О. Пометун), проектну технологію (М. Веракс, Т. Піроженко), ТРВЗ-технологію (Г. Альтшуллер), технологію роботи з літературними текстами (Н. Гавриш), LEGO-технологію (Т. Лусс, К. Фешина), SRTEAM-технологію (К. Крутій) тощо.

Наступним не менш важливим показником когнітивно-смилового критерію є сформованість уявлень майбутніх фахівців про систему власних ціннісно-смилових орієнтацій, їх змістову наповненість. Очевидно, що майбутній вихователь має усвідомлювати, які саме орієнтації детермінують його поведінку, співвідносити їх з ідеальним образом майбутньої професії. Нам імпонує думка Т. Антоненко, яка зауважує, що «людина, яка усвідомлює смисл життя, чітко уявляє собі образ бажаного майбутнього, в якому сконцентрована її значуща мета» [6].

Виокремлення операційно-рефлексивного критерію в структурі сформованості ціннісно-смилових орієнтацій майбутніх вихователів зумовлено тим, що їхня майбутня професійна діяльність має будуватися на аксіологічних позиціях, тобто вихователь має володіти різним спектром умінь і навичок взаємодії із суб'єктами освітнього процесу на засадах гуманізму, визнаючи людину як найвищу цінність. Отже, одним із найважливіших показників цього критерію є вміння взаємодіяти з дошкільниками на засадах партнерства, тобто йдеться про

так званий суб'єкт-суб'єктний підхід, що визнано й обґрунтовано в сучасній педагогічній науці та практиці (Н. Гавриш, О. Ліннік, С. Шехацова).

Очевидно, що така взаємодія для майбутнього фахівця в сучасних реаліях стає можливою лише в процесі педагогічної практики або інших видах позааудиторної роботи. Саме тому в процесі діагностування такого показника студентів перших-других курсів ми можемо спиратися на наявний спосіб взаємодії майбутніх фахівців з оточуючими (студентами, викладачами, іншими суб'єктами освітнього процесу закладу вищої освіти), з одного боку, з іншого – необхідно якомога швидше включати майбутніх вихователів до різних видів ціннісно-орієнтованої діяльності з дошкільниками.

Перший показник тісно взаємопов'язаний із наступним – умінням здійснювати рефлексивне управління діяльністю дітей, адже взаємодія на засадах партнерства априорі унеможливорює командне (авторитарне) управління. Рефлексивне управління діяльністю дітей ми слідом за Т. Шамовою розуміємо як таке управління, що сприяє формуванню суб'єктності дошкільників, їхньої здатності до самоуправління [7, с. 101]. До провідних характеристик такого управління зараховуємо визнання унікальності дитини, цінності самого дитинства; орієнтація на дитину, її потенціальні можливості в освітньому процесі; визнання дитини партнером у спілкуванні та діяльності. Очевидно, що реалізація рефлексивного управління вимагає від вихователя постійного зворотного зв'язку в освітньому процесі, що спонукатиме до пошуку нових форм і методів роботи, цікавих дошкільникам, а також до самовдосконалення.

Рефлексія, на переконання І. Беха, є тим психологічним плацдармом, на якому базується моральне становлення особистості. Саме рефлексія забезпечує «здатність індивіда осмислювати свої спонуки, прогнозувати наслідки власних дій і вчинків для самого себе та інших людей, здатність до узгодження цілей власної поведінки із засобами їх досягнення» [8, с. 23]. Отже, наступним показником операціонально-рефлексивного критерію є *здатність майбутніх вихователів до рефлексії власної системи ціннісно-смыслових орієнтацій і її корегування* відповідно до образу ідеального вихователя.

Не менш важливим показником операціонально-рефлексивного критерію вважаємо *узгодженість загальнолюдських, професійних та особистісних орієнтацій майбутніх вихователів*, які є взаємопов'язаними, становлять єдину систему ціннісно-смыслових орієнтацій і регулюють діяльність особистості як на особистісному, так і на професійному рівнях.

Для кращої наочності ми відобразили критерії та показники сформованості ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО у вигляді таблиці (таблиці 1).

Висновки. Отже, нами обґрунтовано і схарактеризовано критерії та показники сформованості ціннісно-смыслових орієнтацій майбутніх вихователів ЗДО, на основі яких вважаємо за можливе схарактеризувати відповідні рівні та здійснити діагностику сучасного стану сформованості таких

орієнтацій у майбутніх фахівців дошкільної галузі, у чому й убачаємо перспективи подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ліннік О.О. Майбутній учитель як суб'єкт педагогічної взаємодії: підготовка до співробітництва з молодшими школярами: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 304 с.
2. Запорожец А. Глубокое знание ребенка – необходимое условие его правильного воспитания. *Дошкольное воспитание*. 2009. № 3. С. 17–20.
3. Баева Л.В. Ценности изменяющегося мира: экзистенциальная аксиология истории: монография. Астрахань: Издательство Астраханского государственного университета. 2004. 275 с.
4. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 204 с.
5. Zlatev J. A hierarchy of meaning system based on values. *Proceedings of the 1st International Workshop on Epigenetic Robotics, Lund University Cognitive Studies*. 2001. № 85. URL: <http://users.skynet.be/john.gilbert/Zlatev.pdf>.
6. Антоненко Т.Л. Проблема цінностей та смислів в зарубіжній психології. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2013. Вип. 39 (4). С. 3–15.
7. Шамова Т.Н., Давыденко Т.М. Управление образовательным процессом в адаптивной школе. Москва: Центр «Педагогический поиск», 2001. 384 с.
8. Бех І.Д. Від волі до особистості. Київ: Україна Віта, 1995. 202 с.